

Teresa Miś

Uniwersytet Rzeszowski

REGIONALNE ZRÓŻNICOWANIE WYNIKÓW EKONOMICZNYCH GOSPODARSTW ROLNYCH

REGIONAL DIVERSIFICATION OF ECONOMIC RESULTS OF AGRICULTURAL FARMS

Słowa kluczowe: wyniki ekonomiczne, dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego, gospodarstwa rolne, FADN

Key words: economic results, income from a family farm, farms, FADN

Synopsis. Na możliwości i tempo przemian w obrębie rolnictwa istotnie wpływa efektywność wykorzystania podstawowych czynników produkcji. W artykule przedstawiono wyniki ekonomiczne gospodarstw w latach 2004-2008 w zależności od regionów FADN. Dane empiryczne pochodziły z gospodarstw objętych systemem rachunkowości FADN.

Wstęp

Polskie rolnictwo cechuje się dużym zróżnicowaniem regionalnym, co jest uwarunkowane czynnikami historycznymi, przyrodniczymi, ekonomicznymi, społecznymi i kulturowymi [Majewski 2005]. Znaczne zróżnicowanie regionalne sytuacji ekonomicznej nie jest korzystne w żadnym kraju. Wyrazem tego są chociażby odpowiednie dyrektywy Unii Europejskiej, uznające za jeden z ważniejszych priorytetów działanie na rzecz spójności, a więc przeciwdziałanie nadmiernemu regionalnemu zróżnicowaniu. Dotyczy to sfery ekonomicznej, społecznej oraz przestrzennej [Szlachta 2000].

Zmiany strukturalne rolnictwa obejmują zmiany struktury czynników produkcji zaangażowanych w tym dziale gospodarki, struktury nakładów i dochodów, produkcji oraz struktury przestrzennej rolnictwa. Można wyróżnić trzy główne aspekty rozwoju rolnictwa: aspekt sektorowy, regionalny i wewnątrzrolniczy [Kowalczyk 1993]. Aspekt regionalny uwzględnia zróżnicowanie przestrzenne poziomów rozwoju rolnictwa i wiąże się przede wszystkim z dążeniem do likwidacji znacznych dysproporcji rozwojowych w ujęciu regionalnym [Ziemianowicz, Przygodzka 2005]. Polskie rolnictwo cechuje się znacznym zróżnicowaniem pod względem osiąganych dochodów, intensywności produkcji oraz wysokości rolniczej produkcji towarowej [Stankiewicz 2004]. Dlatego ważna wydaje się kwestia określenia efektywności gospodarstw rolnych w zależności od regionu, co umożliwia analizę danych zunifikowanego systemu rachunkowości rolnej FADN. Według Zegara [2008] system rachunkowości rolnej FADN jest ukierunkowany na ustalenie dochodów rolniczych, a ściślej wskaźników dochodowych służących do oceny skutków Wspólnej Polityki Rolnej UE według typów gospodarstw, grup ekonomicznych gospodarstw, krajów i regionów oraz zmian w czasie. Dane FADN nie ujmują dochodów osobistych właścicieli gospodarstw domowych, ale umożliwiają ustalenie wielkości wartości dodanej brutto i dochodu rolniczego na gospodarstwo i na jednostkę nakładu pracy.

Cel i metodyka badań

Celem artykułu było porównanie wyników ekonomicznych gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną w latach 2004-2008, w różnych regionach rolniczych FADN. Materiał źródłowy stanowiły dane zgromadzone przez Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej w Warszawie o gospodarstwach, które prowadziły rachunkowość rolną w systemie FADN¹. Analiza zgromadzonego materiału empirycznego polegała na zestawieniu wskaźników charakteryzujących zasoby oraz wyniki ekonomiczne w grupach polskich gospodarstw położonych w czterech makroregionach, nazywanych regionami rolniczymi FADN [Wyniki standardowe... 2008], w tym:

- 1) Pomorze i Mazury (woj.: lubuskie, zachodniopomorskie, pomorskie i warmińsko-mazurskie),
- 2) Wielkopolska i Śląsk (woj.: opolskie, dolnośląskie, wielkopolskie i kujawsko-pomorskie),

¹ FADN – Farm Accountancy Date Network, europejski system rachunkowości rolnej, którego formalne kształtowanie rozpoczęło się w 1965 roku. W polu obserwacji FADN znajduje się 738 073 gospodarstwa, wytwarzające 89,5% wartości standardowej produkcji (SO), wytwarzanej przez wszystkie sklasyfikowane gospodarstwa rolne w Polsce [www.fadn.pl].

- 3) Mazowsze i Podlasie (woj.: łódzkie, mazowieckie, podlaskie i lubelskie),
 4) Małopolska i Pogórze (woj.: śląskie, świętokrzyskie, małopolskie i podkarpackie).

Próba gospodarstw znajdująca się w polu obserwacji polskiego FADN w 2008 r. wynosiła 745 023 o wielkości ekonomicznej 2 i więcej ESU, zaś w próbie badawczej było 12 163 gospodarstw.

Podstawowymi kategoriami produkcyjno-ekonomicznymi (obliczonymi metodą stosowaną w europejskim systemie rachunkowości FADN) były: średnia powierzchnia użytkowanych UR, nakłady pracy ogółem (AWU) oraz nakłady pracy własnej (FWU), wielkość ekonomiczna (ESU), wartość aktywów, w tym także aktywów trwałych. Do oceny sytuacji ekonomicznej gospodarstw wykorzystano: dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego, wartość produkcji, wartość dodaną netto gospodarstwa, wskaźniki finansowe: wartość inwestycji netto i *Cash Flow* I.

Charakterystyka czynników produkcji w gospodarstwach objętych systemem rachunkowości FADN

Konkurencja jest najlepszym mechanizmem wymuszającym racjonalne gospodarowanie ograniczonymi zasobami czynników wytwórczych, w tym zasobów ziemi rolniczej, których najbardziej istotną i specyficzną cechą jest niepomażalność. Wymusza to gospodarowanie tym zasobem tak, aby przy systematycznie zmniejszającej się powierzchni, będącej rezultatem konkurencji o ziemię ze strony nierolniczych sektorów gospodarki, zapewnić zwiększanie rozmiarów produkcji adekwatne do aktualnego popytu na żywność. Z drugiej zaś strony, nakazuje takie gospodarowanie zasobami ziemi rolniczej, aby realizowanie bieżących celów nie prowadziło do trwałej utraty jej przydatności produkcyjnej w przyszłości oraz nie pogarszało jakości życia mieszkańców wsi i całego społeczeństwa [Czudec 2009]. Zasoby czynników wytwórczych, ich jakość i wzajemne relacje określają rozmiary możliwej do osiągnięcia produkcji, rzutują na wielkość uzyskiwanego dochodu i kształtują siłę ekonomiczną gospodarstwa rolnego. Determinują więc ekonomiczne wyniki procesu gospodarowania w rolnictwie, a także ułatwiają lub utrudniają dostosowywanie się gospodarstw rolnych do zmian zachodzących na rynku [Kierpka 2001, Kłepacki 1997]. Ważnym problemem jest brak równowagi między zasobami czynników produkcji, a możliwościami ich wykorzystania. Dotyczy to przede wszystkim czynnika pracy ludzkiej i powierzchni. Brak równowagi pomiędzy tymi czynnikami powinien stanowić inspirację i potrzebę działań w kierunku jej osiągnięcia poprzez poprawę jakości czynników produkcji oraz relacji między nimi. Warunkiem poprawy relacji między czynnikami produkcji w rolnictwie jest zmniejszenie zatrudnienia, co powinno także wpłynąć na poprawę relacji ziemia-praca i kapitał-praca, zaś efektem pośrednim powinna być poprawa relacji ziemia-kapitał [Ziętara 2000].

Średnia wielkość gospodarstwa prowadzącego rachunkowość zwiększyła się w latach 2004-2008 w skali kraju o blisko 9%, co jest bardzo pozytywnym zjawiskiem. W Małopolsce i Pogórzu, czyli regionie uznawanym za najbardziej rozdrobniony agromie powierzchnia gospodarstwa wzrosła o ok. 14% (tab. 1). Wyposażenie gospodarstw w majątek (aktywa) było najwyższe w gospodarstwach na Pomorzu i Mazurach oraz w Wielkopolsce i na Śląsk – w ciągu czterech lat uległo zwiększeniu o ponad 25%.

Tabela 1. Wybrane dane z zakresu zasobów czynników produkcji w poszczególnych regionach
Table 1. Selected data from the range of supplies of production factors in the regions

Wyszczególnienie/Specification	Rok/ Year	Ogółem/ Total	Pomorze i Mazury	Wielkopolska i Śląsk	Mazowsze i Podlasie	Małopol- ska i Pogórze
Średnia powierzchnia UR [ha]/ Average surface of the agricultural area [ha]	2004	30,99	56,44	36,09	21,40	21,39
	2008	33,76	55,65	39,15	23,13	24,36
	2008/2004	108,9	98,6	108,5	108,1	113,9
Nakłady pracy ogółem [AWU]/ Total labour input [AWU]	2004	2,07	2,15	2,10	2,03	2,04
	2008	2,07	2,01	2,13	2,05	2,01
	2008/2004	-	93,5	101,4	101,0	98,5
Nakłady pracy własnej [FWU]/ Unpaid labour input [FWU]	2004	1,72	1,71	1,69	1,75	1,73
	2008	1,71	1,70	1,68	1,74	1,69
	2008/2004	99,4	99,4	99,4	99,4	97,7
Aktywa ogółem, w tym aktywa trwałe [tys. zł]/ Total assets, total fixed assets [thous. PLN]	2004	486,5 400,4	574,0 462,1	558,7 448,1	419,1 357,6	418,3 345,2
	2008	608,5 503,9	662,0 544,0	699,9 569,1	527,5 446,7	521,4 437,4
	2008/2004	125,1 125,8	115,3 117,7	125,3 127,0	125,9 124,9	124,6 126,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie FADN
 Source: own study based on FADN

Tabela 2. Odsetek gospodarstw według siły ekonomicznej (ESU) w zależności od regionu FADN**Table 2. Percentage of farms according to economic size (ESU) according to regions of FADN**

Wyszczególnienie/Specification	Ogółem/Total	Pomorze i Mazury	Wielkopolska i Śląsk	Mazowsze i Podlasie	Małopolska i Pogórze
Odsetek gospodarstw wg ESU w 2004 roku/ Percentage of farms according to ESU in 2004					
< 4 ESU	8,1	4,1	4,7	9,1	19,1
4 ≤ 8 ESU	21,2	13,8	12,1	27,6	32,7
8 ≤ 16 ESU	31,0	32,4	26,2	35,6	26,9
16 ≤ 40 ESU	30,8	36,5	42,4	23,5	16,5
40 ≤ 100 ESU	7,8	11,3	12,7	3,8	4,2
≥ 100 ESU	1,1	1,9	1,9	0,4	0,6
Razem/Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Odsetek gospodarstw wg ESU w 2008 roku/ Percentage of farms according to ESU in 2008					
< 4 ESU	8,8	5,6	5,6	10,2	18,3
4 ≤ 8 ESU	20,1	16,4	12,4	25,1	31,8
8 ≤ 16 ESU	28,6	30,4	24,4	32,8	26,0
16 ≤ 40 ESU	31,0	35,1	40,1	24,8	17,1
40 ≤ 100 ESU	10,0	10,9	15,2	6,1	5,9
≥ 100 ESU	1,5	1,6	2,3	1,0	0,9
Razem/Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: jak w tab. 1

Source: see tab. 1

gospodarstwa rolne z próby FADN dowodzą, że tylko gospodarstwa o wielkości powyżej 16 ESU zapewniają parytetową opłatę pracy własnej i realizację inwestycji netto. W krajach, w których rolnictwo jest lub może być konkurencyjne względem rolnictwa polskiego, zdecydowanie większe znaczenie mają gospodarstwa duże ekonomicznie. Widać to wyraźnie w przypadku analizy ich udziału w tworzeniu całości nadwyżki ekonomicznej w rolnictwie poszczególnych krajów. W zdecydowanej większości krajów UE gospodarstwa o wielkości powyżej 16 ESU wytwarzają 70-90%, a nawet więcej całości nadwyżki bezpośredniej rolnictwa. W Polsce najlepszy pod tym względem jest region Wielkopolski i Śląska, w którym ponad 57% stanowią gospodarstwa uzyskujące 16 i więcej ESU. Najgorsza sytuacja występuje w regionie Małopolski i Pogórze, ponieważ gospodarstw takich jest tylko 23,9%.

Wyniki ekonomiczne gospodarstw

Kwestia dochodów w rolnictwie ma dwa aspekty, pierwszy odnosi się do produkcji (funkcja produkcyjna). Dochody są niezbędne dla rozwoju rolnictwa – reprodukcji i modernizacji, aby sprostać konkurencji oraz wymaganiom przemysłu i konsumentów. Z punktu widzenia gospodarstwa rolnego, którego celem produkcyjnym jest wytwarzanie dóbr użytkowych, a celem ekonomicznym uzyskiwanie dochodu, istotne jest osiągnięcie dochodu pozwalającego na taki poziom akumulacji, który zapewnia stopę inwestycji na poziomie pożądanej stopy reprodukcji. Drugi aspekt odnosi się do konsumpcji (funkcja konsumpcyjna).

Wartość produkcji rolniczej w latach 2004-2008 ulegała zwiększeniu, z wyjątkiem gospodarstw położonych w regionie Pomorza i Mazur, gdzie odnotowano spadek (tab. 3). Największą wartość produkcji rolniczej uzyskiwały gospodarstwa występujące w Wielkopolsce i na Śląsku. Podobnie było z wartością dodaną netto – najwyższą uzyskiwały gospodarstwa z Wielkopolski i Śląska, ale największy przyrost w latach 2004-2008 odnotowano na Mazowszu i Podlasiu.

Celem każdego gospodarstwa jest dążenie do wzrostu dochodu, który decyduje o wysokości opłaty za zaangażowane czynniki produkcji. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego w latach 2004-2007 wzrastał, natomiast w 2008 roku obserwowano jego spadek o ok. 14% w stosunku do 2007 r. (tab. 4). Również analizy wyników uzyskiwanych przez gospodarstwa biorące udział w systemie rachunkowości FADN, przeprowadzone przez Kowalskiego [2009] wykazały wyraźne zmniejszenie dochodu z rodzinnego gospodarstwa w 2008 roku w stosunku do 2007 roku, co było wynikiem zwiększenia wartości zużycia pośredniego.

Sytuacja dochodowa analizowanych gospodarstw ze względu na ich położenie jest zróżnicowana. Zdecydowanie najwyższe dochody osiągają gospodarstwa w regionach Wielkopolski i Śląska oraz

Europejska Jednostka Wielkości (ESU) jest parametrem służącym do określenia wielkości ekonomicznej gospodarstwa. Stanowi jedno z kryteriów używanych do charakteryzowania gospodarstwa we Wspólnotowej Typologii Gospodarstw Rolnych. Jest ona określana na podstawie sumy wartości standardowych nadwyżek bezpośrednich (SGM) wszystkich działalności występujących w gospodarstwie [Goraj, Mańko 2009]. Analizując dane w tabeli 2 można stwierdzić, że w 2008 r. w stosunku do 2004 r. zwiększył się odsetek gospodarstw dużych i bardzo dużych, czyli takich, których wielkość ekonomiczna wynosiła 40 i więcej ESU.

Według Poczty [2010] struktura ekonomiczna gospodarstw rolnych, podobnie jak struktura obszarowa, jest silnie zróżnicowana regionalnie. Wyniki ekonomiczne uzyskiwane przez

Pomorza i Mazur. To zróżnicowanie wynika z faktu, że w regionach tych występują największe obszarowo i najsilniejsze ekonomiczne gospodarstwa rolne. Według Zegara [2008] zróżnicowanie dochodu rolniczego z rodzinnego gospodarstwa rolnego miało przyczynę w wielu czynnikach, a przede wszystkim w potencjale przyrodniczym i technicznym oraz jakości czynnika ludzkiego, co przekładało się na sprawność gospodarowania znajdującą wyraz w różnicach wyników produkcyjnych.

O rozwoju gospodarstwa decydują inwestycje, a szczególnie inwestycje netto, czyli przewyższające wartość zużytych w procesie produkcji środków trwałych. Pod względem inwestycji netto najkorzystniej wypadają gospodarstwa znajdujące się w regionie Pomorze i Mazury (tab. 5).

Cash Flow I ukazuje zdolność gospodarstwa do samofinansowania swojej działalności i tworzenia oszczędności w ramach działalności operacyjnej. Obejmuje przychody pomniejszone o wydatki w roku obrachunkowym w ramach działalności operacyjnej. Ten parametr jest zbliżony do parametru obliczanego przez EUROSTAT na podstawie danych makroekonomicznych [Wyniki standardowe...2008]. Najkorzystniejsze wartości Cash Flow I osiągnął w przypadku gospodarstw położonych w regionach Wielkopolski i Śląska oraz Pomorza i Mazur. Jednak niepokojący jest fakt, że w tym ostatnim w 2008 r. uległ zmniejszeniu w stosunku do 2004 roku.

Tabela 3. Wartość produkcji oraz wartość dodana netto w gospodarstwach w regionach FADN

Table 3. Output and farms net value added in the regions of FADN

Rok/ Year	Ogółem/ Total	Pomorze i Mazury	Wielkopolska i Śląsk	Mazowsze i Podlasie	Małopolska i Pogórze
Wartość produkcji [zł]/Output [PLN]					
2004	166 554,63	230 437,98	208 019,23	122 797,18	129 584,43
2006	166 578,93	205 946,41	210 330,08	128 026,45	136 514,05
2008	188 267,92	207 655,70	231 469,57	148 899,92	158 126,58
2008/2004	113,0	90,1	111,3	121,3	122,0
Wartość dodana netto gospodarstwa [zł]/Farm net value added [PLN]					
2004	55 416,57	69 832,06	70 026,29	42 120,22	44 068,44
2006	69 969,28	87 049,02	83 297,18	56 994,02	59 537,69
2008	70 263,19	79 260,82	84 247,56	58 136,79	55 129,82
2008/2004	126,8	113,5	120,3	138,0	125,1

Źródło: dane polskiego FADN

Source: data of polish FADN

Tabela 4. Poziom dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolniczego [zł] w latach 2004-2008 według regionów rolniczych FADN

Table 4. The level of family farm income [PLN] for the period of 2004-2008 according to regions of FADN

Rok/Year	Ogółem/ Total	Poziom dochodu rolniczego/ The level of the agricultural income			
		Pomorze i Mazury	Wielkopolska i Śląsk	Mazowsze i Podlasie	Małopolska i Pogórze
2004	46 547,59	56 848,72	59 171,74	35 813,85	36 525,14
2005	48 701,62	65 939,66	57 075,80	39 660,51	38 185,04
2006	58 750,07	72 040,82	69 133,19	48 333,66	51 716,71
2007	68 580,58	94 141,85	78 614,77	53 999,79	58 995,55
2008	59 162,55	66 446,94	70 454,47	49 614,94	46 127,89
2008/2004	127,1	116,9	119,1	138,5	126,3

Źródło: jak w tab. 3

Source: see tab. 3

Tabela 5. Wybrane wskaźniki finansowe według regionów FADN

Table 5. Selected financial indicators according to regions of FADN

Wyszczególnienie/ Specification	Rok/Year	Ogółem/ Total	Wybrane wskaźniki finansowe/ Selected financial indicators			
			Pomorze i Mazury	Wielko- polska i Śląsk	Mazow- sze i Podlasie	Mało- polska i Pogórze
Inwestycje netto [tys. zł]/Net investment [thous. PLN]	2004	6,3	2,1	4,2	9,4	6,4
	2008	3,8	5,1	3,4	3,1	3,6
	2008/2004	60,3	242,9	80,9	32,9	56,3
Cash Flow I [tys. zł]/ [thous. PLN]	2004	69,7	92,3	82,9	55,5	55,9
	2008	81,4	91,8	96,6	66,7	69,6
	2008/2004	116,8	99,5	116,5	120,2	124,6

Źródło: jak w tab. 3

Source: see tab. 3

Podsumowanie

Wyniki badań w zakresie efektów ekonomicznych uzyskanych w latach 2004-2008 są zróżnicowane w poszczególnych regionach. Największe wartości produkcji rolniczej, wartości dodanej netto oraz dochodu z rodzinnego gospodarstwa rolnego uzyskiwały gospodarstwa położone w regionie Wielkopolska i Śląsk. Natomiast najkorzystniejsze podstawowe wskaźniki finansowe wystąpiły w gospodarstwach na Pomorzu i Mazurach. Ponadto stwierdzono, że globalny kryzys finansowy miał wpływ także na efekty ekonomiczne badanych gospodarstw, ponieważ dochód z rodzinnego gospodarstwa wykazywał tendencję spadkową w 2008 r. w stosunku do 2007 r. i to we wszystkich regionach FADN.

Literatura

- Czudec A.** 2009: Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju wielofunkcyjnego rolnictwa. Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Dziemianowicz R.I., Przygodzka R.** 2005: Instrumenty wspierania przekształceń strukturalnych polskiego rolnictwa. [W:] Fundusze unijne a rozwój gospodarki polskiej (ze szczególnym uwzględnieniem rolnictwa) (red. J. Sikorski). Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok.
- Goraj L., Mańko S.** 2009: Rachunkowość i analiza ekonomiczna w indywidualnym gospodarstwie rolnym. Difin, Warszawa, 34-41.
- Kierepka M.** 2001: Możliwości poprawy produktywności rolnictwa – wybrane aspekty teoretyczne. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. III, z. 1, 113-117.
- Klepacki B.** 1997: Produkcyjne i ekonomiczne przystosowania gospodarstw prywatnych do zmian warunków gospodarowania. Wyd. SGGW, Warszawa, 124-126.
- Kowalczyk S.** 1993: Przesłanki zmian strukturalnych w rolnictwie. *Ekonomista*, 3, 350-351.
- Kowalski A.** (red.) 2009: Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 2008 roku. IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Majewski J.** 2005: Regionalne zróżnicowanie skupu mleka w Polsce oraz czynniki je determinujące. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. VII, z. 5, 56-60.
- Poczta W.** 2010: Przemiany w rolnictwie. [W:] Polska wieś 2010. Raport o stanie wsi. Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa, 9-43.
- Stankiewicz D.** 2004: Sytuacja dochodowa polskich indywidualnych gospodarstw rolnych. Informacja nr 1047. Kancelaria Sejmu. Biuro Studiów i Ekspertyz. Wydział Analiz Ekonomicznych i Społecznych, maj, Warszawa.
- Szlachta J.** 2000: Polityka regionalna Unii Europejskiej. FAPA, Warszawa.
- Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN w 2007 roku. 2008: IERiGŻ-PIB, Zakład Rachunkowości Rolnej, Warszawa.
- Zegar J.S.** 2008: Dochody w rolnictwie w okresie transformacji i integracji europejskiej. IERiGŻ – PIB, Warszawa.
- Ziętara W.** 2000: Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. *Rocz. Nauk. SERiA*, t. II, z. 1.

Summary

The effectiveness of utilizing the basic production factors, affects significantly the possibility and the rate of transformations in agricultural setting. Therefore, the economic results of farms for the period of 2004-2008 are presented here versus regions of FADN. The empirical data came from farms covered by the FADN accounting system.

Adres do korespondencji:

dr inż. Teresa Miś
 Uniwersytet Rzeszowski
 Wydział Ekonomii
 Katedra Polityki Gospodarczej
 ul. Ćwiklińskiej 2
 35-601 Rzeszów
 tel. (17) 872 1639
 e-mail: tmis@univ.rzeszow.pl